

ters, gevallen in de strijd, een monument opgericht.

Zonder twijfel hebben ze dus, volgens E.A. Jacobs, een belangrijker rol gespeeld dan algemeen wordt vermoed.

L.H.

Van der Goes' muurschildering 'David en Abigail'

Naar aanleiding van de 500ste verjaring van de dood van Gents belangrijkste schilder, nl. Hugo van der Goes, leek het ons de gelegenheid om deze meester te belichten. De keuze van het onderwerp viel op deze verloren geraakte muurschildering, daar het tijdschrift vooral Gentse aangelegenheden naar voor brengt, en tevens omdat er nog enige twijfel bestaat omtrent de juiste plaats waar deze schildering zich bevond, de identificering, enz...

In de 16de en 17de eeuw kende deze voorstelling een enorm grote belangstelling. Door het grote aantal kopieën (1) en de 16de eeuwse teksten hebben we een vrij duidelijk beeld van deze muurschildering. In de 16de eeuw kende dit onderwerp een grote bijval, daar men in deze geuzeneeuw een nieuwe belangstelling had voor het Oud-Testament (2). Ten tijde van Hugo van der Goes (ca. 1430-1482/83) schilderde men enkel Nieuw-Testamentische voorstellingen, met uitzondering van schilderijen voor raadzaalen, ed... Van der Goes heeft tal van Oud-Testamentische onderwerpen geschilderd (3).

DE VOORSTELLING

Carel van Mander (4) schonk in zijn schilderboek een vrij grote passus aan deze muurschildering. Door de beschrijving van Van Mander — die zijn leertijd bij Lucas de Heere te Gent doorbracht — wiest Destrée (5) verscheidene kopieën in verband te brengen met deze voorstelling. Van Mander zelf maakte een kopie in opdracht van Jan Mathysz naar dit schouwstuk (die mogelijks te identificeren is met één van de bestaande replieken). Opvallend is dat de kopieën onderlinge verschillen tonen, waardoor zij moeilijk toegankelijk zijn. Friedländer (6) neemt om deze reden aan, dat enkele van deze bestaande kopieën gemaald zijn naar een kopij in plaats van naar het origineel. Ook de tijdsgeest en de mode speelden een rol, dit zien we vooral in de recentere replieken (o.m. in deze van Lucas I Flocquet uit 1617). Volgens Destrée (o.c.), Friedländer (o.c.) en Winkler (7), gebaseerd op de Duitse vertaling van de 19de eeuwse

Foto Stadsarchief Gent.

geïnterpreteerde tekst van Van Mander (1604), beantwoordt de kopie in het Brusselse museum (nota 1) het best aan de authentieke voorstelling. Deze replek heeft waarschijnlijk dezelfde afmetingen als het verloren geraakt origineel (nota 7).

Vier verhalen uit de legende van 'David en Abigaïl' worden chronologisch van bovenaan links naar onderaan links – wat een draaibeweging teweeg brengt – afgebeeld. Koning David, die de bevolking beschermde tegen de rovers, stuurde 10 koeriers naar de rijke Nabal – die 3000 schapen en 10.000 geiten bezat – met het verzoek om levensmiddelen te bezorgen. Na de weigering van Nabal besloot de koning om met zijn leger van ca. 400 man de fokker te straffen. Abigaïl, Nabals mooie echtgenote, die op de hoogte was van het incident, ging met levensmiddelen, die op muilezels geladen waren, naar de koning, die ze reeds onderweg ontmoette. Rechts op de voorgrond zien we Abigaïl die knielt voor David, die ze overhaalt om af te zien van de vergeldingsactie. Het eigenlijke hoofdtafereel (links vooraan) toont ons de verloving van David en Abigaïl, wiens man overleed aan haar vrijgevigheid. De tegenovergestelde parallellen van deze nieuwe evenwichtige kompositie met een dynamisch contrast verbreken de onbeweeglijkheid der statische figuren en accentueren de moving der dieren. Voor de eerste maal in de schilderkunst bracht een kunstenaar – volgens de (toen onbekende) wetten van het perspectief – een gelijkmatige overgang in de 3 plans door middel van een trapsgewijze opstelling van het heuvelachtige landschap. Dit treffen we verder aan in Hughe's Portinari-altaar (Florence, Uffizi) en in zijn later bijgewerkte tekening 'Jacob en Rachel' (Oxford, Church collection) (8).

We zien trouwens een duidelijke overeenkomst van dit schouwstuk met deze tekening : het in kikvorsperspectief weergegeven wijd zandig fantasierijk herfstlandschap met een breed vergezicht, waarvan de planverdeling afgesloten is door bomen met lange stammen, die reeds Bruegel voor ogen roepen. In tegenstelling tot alle voorafgaande gewrochten zien we voor de eerste maal verschillende gebeurtenissen op eenzelfde voorstelling (9), waarvan de verschillende tafereelen even groot zijn weergegeven. De afbeelding van verschillende gebeurtenissen – wat aan zijn schilderijen een narratief karakter geeft – treffen we tevens aan in zijn aanbiddingen. Niet alleen de perspectivische weergave is correct, maar ook de figuren op de verschillende plans zijn in verhouding juist geplaatst; iets wat men vóór Hugo nooit aantrof. De volkse figuren-schilder beeldt zijn statische personages in dit werk af met een adel-realisme, dat we terugvinden in de drie koningen van het Montforte-altaar (Berlijn, Staatliche Museen) en de schenkers van het Portinari-altaar. Kenmerkend voor de stijl van Van der Goes zijn de gewaden met hoekige vouwen, die uitlopen in een ronde curve (o.a. deze van Abigaïl). De houding van/en het paard van de galopperende koerier met de tulband aan – die er ons aan

herinnert dat het verhaal zich in het Oosten afspeelt – roept ‘St.-Joris in gevecht met de draak’ uit de omgeving van Campin-van der Weyden voor ogen (10). Het paard met de ingehouden kop en met de stijve poten naast/en het paard van de koning voor Abigaïl treffen we in spiegelbeeld aan op de tekening ‘De koning en zijn gevolg’ (Hamburg, Kunst-halle) uit de direkte omgeving van Van der Goes. De waardige houding van de galopperende schimmel en de houding van de rechtopzittende koerier is omgekeerd afgebeeld op het Montforte-altaar (links) (vgl. ook de tek. ‘St.-Joris en de draak’, Washington, National Gallery of Art, naar Van der Goes). De ezel vooraan vinden we in het gebergte terug op het linkerluik van het Portinari-altaar. De kopiïst schiet te kort in de weergave van de spieren, de krachtige beweging en de reliëfweergave van de dieren. De gebouwen achteraan voelen zeer vlak en theatraal aan. Friedländer (o.c.) en Winkler (o.c.) dateren het origineel kort vóór het Portinari-altaar. Over de datering van dit altaar is men het nog lang niet eens, de totstandkomings-jaren dateren tussen 1473 en 1480. We mogen met zekerheid dit schouwstuk onderbrengen in Hugo’s Gentse periode (1467-1478).

VAN DER GOES’ ONBEANTWOORDE LIEFDE

Volgens van Mander (o.c.) (1604), gebaseerd op Lucas de Heeres lofdicht (1565) (11), en Marcus van Vaernewijck (1568) (12) zou van der Goes verliefd zijn geweest op de dochter van de opdrachtgever Jacob Weytens. De liefdesgeschiedenis van ‘David en Abigaïl’ werd geschilderd op een schoorsteen, die het symbool is van het familieleven. Een brandende haard is trouwens het attribuut van de vurige liefde (13). De relatie werd gelegd tussen deze liefdesgeschiedenis en van der Goes’ terugtrekking in het Rode Klooster te Oudergem. Sommige auteurs zijn van mening dat Jacob Weytens weigerde zijn dochter uit te huwen aan de schilder, die volgens van Vaernewijck ‘ionkman’ en volgens van Mander ‘vrijgheselle’ was. Dit is echter nooit met zekerheid bewezen.

Vanaf 1471 t.e.m. 1489 leefde er een Elisabeth Weytens in het Jerichoklooster te Brussel. Indien men aanvaardt, dat deze kloosterzuster de dochter van Jacob Weytens was (14), dan mogen wij deze muurschildering dateren vóór 1471, wat de chronologische volgorde van de werken van Hugo van der Goes totaal in de war zou brengen. Merkwaardig is wel dat van der Goes zich eveneens terugtrok in een Brussels (i.p.v. een Gents) klooster (15). De vroege datering van dit werk zou mogelijks kunnen gestaafd worden door de vergelijking met de gelijkaardige opbouw van het landschap van ‘Het mystieke huwelijk van de H. Katharina tussen het groen’ (Londen, Buckingham Palace – een kopie naar een jeugdwerk van Hugo – dat mogelijks te vereenzelvigen is met het vroegwerk dat van

Mander (o.c.) en van Vaernewijck (o.c.) vermelden in het klooster van de Onze-Lieve-Vrouwebroeders te Gent, wat te overwegen valt, daar alle andere kopieën door Brugse meesters gemaald zijn).

HET VERMOEDELIJKE ZELFPORRET

Carel van Mander (o.c.) verhaalt dat één 'der Vrouwkens' de gelaatstreken zou hebben van Hugo's geliefde, waaruit men veronderstelde dat de meester zijn geliefde zou afgebeeld hebben in de figuur van koning Davids verloofde, nl. Abigaïl (?). Men trok de lijn verder en nam aan dat de schilder zichzelf portretteerde in de persoon van koning David. Wij moeten er hier op wijzen dat deze veronderstelling geen enkele basis heeft en zeer goed past in een fantasie, die een vrije romantische loop kende. De koningsfiguur op de Brusselse repleik kan men in zekere mate vergelijken met het door Destrée (o.c., blz. 20) en Winkler (o.c., blz. 3, 11) aanvaarde zelfportret in het midden op het Montforte-altaar. Friedländer (16), die de geboortedatum van de Gentenaar omstreeks 1440 plaatst, neemt aan dat de schilder zichzelf in de jongere man met de blauwe muts op hetzelfde altaar afbeeldde. Wij zijn geneigd door de houding, de blik en de zelfportretten op de kopieën van deze aanbiddingen de stelling van de eerste twee auteurs met enig voorbehoud bij te treden (17). Indien wij aanvaarden dat van der Goes zichzelf in deze figuur op het schouwstuk portretteerde, mogen wij NIET met zekerheid stellen, dat de koning op het Brusselse exemplaar het authentieke zelfportret van de kunstenaar is, daar dit personage op andere repleiken (o.a. te Praag) afgebeeld is met een fijne ringbaard en zonder snor.

HET HUIS VAN JACOB WEYTENS

Indien wij de hoger vermelde geschiedenis aanvaarden, dan mogen we vermoeden, dat Hughe de dochter van Jacob Weytens heeft leren kennen door zijn bezoek aan Jacob de Goux. Deze Jacob de Goux wordt — zoals de schilder Cornelis van der Goux (18) — tevens vermeld onder de naam van der Goes (19). De verschillende schrijfwijzen van namen zijn kenmerkend voor deze periode (20), in bepaalde gevallen verlatijnste men zelfs de namen.

Hoogstwaarschijnlijk was Hughe — die in de St.-Pietersnieuwstraat woonde (21) — een familielid van Jacob van der Goes, die tot in 1490 een huis had rechtover dat van Jacob Weytens :

'Jacob de Goux kent duechdelic vercocht hebbende Philips van Bavaghem een huis ende stede metten lochtinghe achterhuse ende allen den anderen gheluyhen plaetsen aysementen ende vrijheden diere an alle ziden toebehoren ende an cleven moghen van voren toet achter alsoot ghestaen ende gheleghen es up de Mude jeghen over thoochuus Jacop Weyts woe-

nende an deer zide ende Eloy de Draeyere ghehuist an dandere met 7 schellingen groten erflic daer uitgaende zonder meer commen. Desen coep es ghedaen omme de somme van 12 ponden groten daerup de voornoemde vercoeper kende ghereet ontfaen hebbende drie ponden groten ende dander 9 ponden groten belooft de voornoemde coeper te betalen 6 paymenten te wetene 3 ponden groten te Kerssavinde (14) 91 eerstcommende ende van dan voort telken Kerssavonde achtervolghende 3 ponden groten gheldende tootter vulden betalinghe vanden voornoemde somme in zulken ghelde etc... Versekert up hem ende up al tsine ende tvoorseide vercochte huus zeker ende conterpand blivende tootter vulder betalinghe dies en mach de zelve coeper tvoort. huus lochtine noch deel van dien niet vercoepen noch transportereren inden handen vanden eenighen cloosters neeringhen gulden noch in doder hand laten commen in eenigherwijs. Actum 13 en in december a° (14) 90'.

Dit document vermeldt (22) duidelijk dat het huis van Jacob Weytens gelegen is aan de Muidebrug, zoals als ook van Mander (o.c.) en van Vaernewijck (o.c.) – die de schildering aldaar gezien hebben – citeren en niet in het oud-begijnhof. Van Mander (o.c.) geeft een duidelijke beschrijving van het huis : ‘Dit is te Ghent in een huys dat omwatert is, by het Muydebrughsken, te weten het huys van Jacob Weytens...’. De lokalisatie vermeld bij hedendaagse auteurs ‘in het groot (lees : oud)-begijnhof bij het muydebrugje’ is hypothetisch. Deze verwarring komt waarschijnlijk doordat de kopie in het museum te Brussel zich tot op het einde van de vorige eeuw bevond in het Gents Elisabeth-begijnhof en meer bepaald op de schoorsteenmantel van het huisje van begijn Mattheken (23). Het is moeilijk om een juiste lokalisatie te geven van het huis, daar de Muide in de 15de eeuw een buitenwijk was waar weinig huizen stonden. We mogen aannemen dat het ‘thoochhuus’ (24) van Weytens in steen (wat zeldzaam was) was uitgevoerd : het huis wordt vermeld als een lokalisatie in een document, het was omringd door water (misschien gebouwd op een kunstmatig aangelegd heuveltje) en waarschijnlijk was de muurschildering uitgevoerd op een-stenen-muur. Ondanks de benadering van de mogelijkheid waarom van der Goes zich terugtrok in het klooster, de lokalisatie van het huis van zijn geliefde (?), zijn er nog tal van vraagtekens, die misschien maar moeilijk na vijf eeuwen nog zullen kunnen worden beantwoord.

RUDY VAN ELSLANDE
Gewoon leraar aan het Sted. Sec.
Hoger Kunstinstituut.

DR. A. EVRARD
Prof. R.U.G.

NOTEN

- (1) Brussel, Koninklijk Musea voor Schone Kunsten van België, nr. 755, in bruikleen van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel; Praag, Narodni Galerie nr. 5531 in bruikleen van de verz. Novak nr. 30 Praag, toegeschreven aan Pieter II Brueghel; Wiesbaden, verz. Dr. G. Hülsemann; Aken, verz. Merzenick; New-York, verz. Jack Linsky, eertijds verz. Spencer Churchill te Northwick, vlg. Christie's te Londen, 29 okt. 1965, cat. nr. 28 verkeerdelijk vermeld als Lucas van Leyden, het werk is gesigneerd Lucas (I) Floquet en gedateerd 1617; Brussel, verz. J. Elion; St.-Pieters-Maastrich, vgl. Kasteel 'De Torentjes', 17-18-19 juni 1935, cat. nr. 16 uit de verz. N.H.C.G. Gilisen; Aken, verz. Larich; Brussel, kunsthandel 1907; Engeland, kunsthandel 1913 (misschien identiek met Kunsthandel 1907); Barcelona, verz. Tomas.
- (2) R. van Elslande, Jan Mandijn en de bespotting van Job, Antwerpen 1980, blz. 67.
- (3) De Zondeval, Wenen Kunsthistorisches Museen; Deipara Virgo van Hieronymus Busleyden; De boom van Jesse uit het Poortakkersklooster te Gent; Jacob en Rachel (tekening), Oxford Church Collection.
- (4) Het Schilder-Boeck waer in voor eerst de leerlustighe lueght den grondt der Edel Vry Schilderconst in verscheydene deelen wort voorghedraghen. Daer nae in dry deelen 't Leven der vermaerde doorluchtige Schilders des ouden en nieuwen tyds. Eyntlyck d'wtlegghinghe op den Metamorphen pub. Ovidij Nasonis. Oock daerbeneffens wtbeeldighe der figuren. Alles dienstich en nut den Schilders, Constbeminders en Dichters oock allen staten van menschen, Haarlem 1604, f° 203 v° – 204.
- (5) Hugo van der Goes, Paris–Bruxelles, 1914, blz. 74.
- (6) Early Netherlandish Painting, vol. IV, Leyden-Brussels, 1969, blz. 37, 71-72, afb. 19 a. – 19 b.
- (7) Das Werk des Hugo van der Goes, Berlijn 1964, blz. 95-99, afb. 68.
- (8) De donkere massa op de achtergrond, die bomen weergeeft, heeft niet de bedachtzaamheid en evenwijdige arcering, die eigen is aan van der Goes. De nerveuze korte, soms gekruiste streepjes op de voorgrond zijn helemaal niet kenmerkend voor zijn stijl.
- (9) Met uitzondering van de Gentse Calvarietriптиek (Gent, St.-Baafskathedraal), waar men verschillende passietaferelen ziet in de miniaturistische weergave van de stad.
- (10) Washington, Nat. Gal. of Art; M.J. Friedländer, Master of Flémalle and Rogier Van der Weyden, E.N.P., Vol. II, Leyden-Brussels, 1969, blz. 89, afb. 136.
- (11) Den Hof en Boomgaard der Poësen, inhoudende menigherley soorten van poëtijckelicke blokken : dat is diuaersche materien, gheestelicke, amoureuse, boerdighe ect. oock diuaersche schoon sententien, inventien en(de) manieren van dichten, naer d'exempelen der Griecsche, Latijnsche, en Fransoische poëten, en in summa alzulcx dat een yghelick daer yet in vinden sal dat hem diend, oft behaeghd, Gent 1565, blz. 61.
- (12) De Historie van Belgis die men anders namen mach : den Spieghel der Nederlandtscher audtheyt. Waer inne men zien mach als in eenen claere(n) spieghel/ veel wonderlicke gheschiedenissen/die van alle ouden tyden/over al die weerelt gheschiet zijn : maer bysonder in die Nederlanden, Gent 1574, f° 69e.v.
- (13) E. Duverger, Imaginair museum Hugo van der Goes, Gent 1982, blz. 53-54.
- (14) M. Thijs, Het verblijf van Hugo van der Goes in het Rood-Klooster te Oudergem, in : De Brabantse Folklore, 1976, blz. 37. De naam Elisabeth Weytens vonden we niet terug in de Gentse Jaarregisters, wel de namen Johanneke

- (M. Boone. De Gentse verplichte lening van 1492-3, in : Handelingen v.d. kon. commissie vr. geschiedenis, jg. 140-7, 1981, blz. 276) en Cathelijne Weyts (M. Boone. Sociale structuren te Gent op het einde v.d. 15de e., dl. II, 1977, blz. 130. Lic. thesis, onuitgeg.).
- (15) A. Evrard, Een poging tot muziktherapie 5 eeuwen geleden, in : Tijdschrift voor geneeskunde, vol. 38, nr. 10, 1982, blz. 697-698.
 - (16) M.J. Friedländer : Die Anbetung der Könige Hugos van der Goes, in : Dem Jahrbuch der Königlich Preuzischen Kunstsammlungen, I, Berlijn, 1914, blz. 2.
 - (17) A. Evrard, Hugo van der Goes, Een zoeklicht op Gents grootste schilder, Antwerpen 1982, blz. 6; vgl. P. Vanaise, De meester van Watervliet en zijn Nood-Gods, in : Jb. v.d. kon. Musea vr. Schone Kunsten v. België, Brussel, blz. 38-39.
 - (18) R. van Elslande – A. Evrard, De schildersfamilie van der Goes, in : Jaarboek – Bijdragen van de Provincie Oost-Vlaanderen (ter perse).
 - (19) Gent, Stadsarchief, staten van goederen 1489-1490, reeks 330, nr. 38, f° 6.
 - (20) R. van Elslande, De geboorte van Christus in het Groot-Vleeshuis, in : Ghendtsche Tydinghen, Gent, 1982 blz. 103-104.
 - (21) R. van Elslande, Het huurhuis van Hugo van der Goes in de St.-Pietersnieuwstraat, in : S.O.S. Gent, 5de jg. nr. 16, blz. 15-17.
 - (22) Gent, Stadsarchief, Jaarregister 1490-1491, reeks 301, nr. 61, f° 49 v°.
Philip van Baveghem moet in 1492-3 48 penningen groten betalen als belastingen aan de stad. Hij wordt vermeld onder overopperkonings-taverij van Willem Roggeman, waaruit we mogen opmaken dat van Baveghem in de wijk van het Sluizeken (de Muide) woonde. Mogelijks woonde hij in de middelmatig grote houten woning, die eertijds toebehoorde aan Jacob de Goex.
 - (23) H. Hymans, Une peinture détruite de Hugo van der Goes, in : Gazette des Beaux-Arts, t. XX, Gent 1898, blz. 347-349.
 - (24) Op de Vrijdagsmarkt wordt in die periode tevens melding gemaakt van een 'thoochuus'. Dit was een soort van meetingshuis waar men de bevolking aansprak vanaf het balkon. Het 'thoochuus' van Jacob Weytens kan men eventueel die naam gegeven hebben omdat het mogelijks verhoogd was gebouwd.

OPROEP AAN ONZE LEZERS

Om te kunnen voldoen aan de talrijke vragen naar oude nummers van ons tijdschrift 'Ghendtsche Tydinghen', doen wij beroep op uw medewerking om afstand te doen van nummers of jaargangen die niet meer worden gebruikt.

Een overeen te komen vergoeding voor deze vriendendienst kan desnoods overwogen worden.

De inlevering gebeurt op het Documentatiecentrum (Convent Engelbertus, Groot Begijnhof, huis nr. 46, Sint-Amansberg), alle zondagen van 10 tot 12 u.

Het D.C. is gesloten op feestdagen en in de maanden juli en augustus.

Wij danken u vooraf voor uw geste.

De bibliothecaresse,
Mevr. Van Geluwe-Eggermont A.